

Albert Martí i Arau

*Fiscalitat municipal sobre productes alimentaris a Castelló d'Empúries (1350–1375)**

ABSTRACT During the 14th century, Catalan towns, together with those in the rest of the Crown of Aragon, issued enormous quantities of long-term debt, which took the form of sales of perpetual and lifelong annuities (*censals morts* and *violaris*), in order to finance their numerous economic needs of different types. As a consequence of the growing issuing of debt instruments, town governments had to build a fiscal system of increasing complexity to satisfy the rising annual interests. The system was based on a set of indirect taxes over commerce and the consumption of certain food and manufactured products. Castelló d'Empúries was not an exception and the town engaged and consolidated long-term debt between approximately 1350 and 1375. This article analyses the evolution of the taxes on food that the town government of Castelló was administering during this period (yield, tariffs and exempt groups), applied on wine and grapes, meat, cereal milling, bread, oil, fish and pigs. On these grounds, the article assesses whether the increasing town debt resulted in a growing tax pressure on its inhabitants, and offers an overview of the main food types that were commercialised in Castelló during the 14th century.

KEYWORDS Debt; Taxation; Indirect Taxes; Food Studies; History of medieval Catalonia; Castelló d'Empúries.

➤ 1. Introducció

Ara fa poc més de vint anys, Manuel Sánchez publicà el primer treball específicament dedicat a l'estudi del sistema fiscal i financer de Castelló d'Empúries a la baixa edat mitjana, en concret durant l'exercici econòmic de 1381–1382 (Sánchez 1999). Tot i consultar altres fonts, l'autor basà el seu estudi en l'anàlisi del llibre de comptes municipal d'aquell any, és a dir, un volum en què el tresorer o clavari castellaní relacionava, de forma resumida, totes les dades relatives a la seva gestió anual, dividint-les entre despeses i ingressos, per tal que fossin fiscalitzades posteriorment pels corresponents auditors o oïdors de comptes.

A la llum d'aquest llibre, Manuel Sánchez constatà que la capital del comtat d'Empúries ja posseïa un sistema fiscal i financer de caràcter municipal plenament consolidat en el darrer quart del segle XIV. Pel que fa al capítol dels ingressos, la hisenda castellanina comptava amb els tres pilars fonamentals que Josep Mª Font i Rius ja havia identificat, per a tot el territori català, en els seus treballs pioners (Font Rius 1982): per or-

dre cronològic d'aparició, ens referim a la talla o impost directe sobre el patrimoni dels contribuents, documentada a Catalunya almenys des de mitjan del segle XIII; les imposicions o impostos indirectes, que gravaven el consum i la compra-venda de productes bàsics, tant alimentaris com manufacturats, generalitzades entre 1321 i 1340; i, per últim, la venda de rendes a llarg termini, els anomenats violaris i censals morts, emesos de manera significativa a partir de 1342–1344 com una forma encoberta d'endeutament per eludir els onerosos préstecs a curt termini.¹ A Castelló d'Empúries, les imposicions constituïen el principal recurs fiscal al final de l'annualitat de 1381–1382, atès que aportaren prop del 50% de les «rebudes» globals, lluny de l'exigu 1,09% que representà la collecta de la talla. Per la seva banda, la venda de rendes a llarg termini, majoritàriament censals morts, procuraren l'altra meitat dels ingressos totals (Sánchez 1999: 329).

1. Com és sabut, el censal mort era una renda perpètua que la universitat (deutor) venia a un determinat preu (capital) a un comprador (creditor), el qual tindria el dret de rebre una pensió anual (interès) fins que el municipi no li retornés la quantitat invertida. El violari, en canvi, era una renda limitada a la vida del comprador o ampliada a dues vides. La relació proporcional entre la pensió i el preu d'aquestes dues rendes determinava el for (tipus d'interès). A Catalunya, en el cas dels censals morts, el tipus d'interès solia ser del 7,14%, mentre que el violari era del 14,28% (Rubio 1996).

* Aquest article s'inscriu dins el projecte d'investigació «La desigualdad económica en las ciudades catalanas y mallorquinas durante la baja Edad Media a través de las fuentes del impuesto sobre la riqueza» (PGC–2018–100979–B–C22), dirigit per Pere Verdés (IMF–CSIC) i finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

Tanmateix, si bé l'emissió de deute censal fou una de les principals fonts de finançament, el pagament dels seus interessos anuals constituïa una de les despeses més importants a afrontar. Segons el llibre de comptes de 1381–1382, un 75% del producte de les imposicions estava assignat, ja d'entrada, a la satisfacció de pensions anuals de violaris i censals morts que la universitat havia emès durant els anys anteriors (Sánchez 1999: 320–322). Per tant, en cas que el municipi hagués de pagar noves necessitats pecuniàries sobrevingudes, el seu govern es veuria abocat a recórrer a més vendes de rendes perpètuas per sufragar-les, atès que el gruix del rendiment anual dels impostos indirectes ja estava «hipotecat» al pagament anual d'interessos, amb la qual cosa es retroalimentaria l'espiral del deute.

Així doncs, Manuel Sánchez identificà a Castelló d'Empúries el resultat final d'un procés previ que el mateix autor ja havia analitzat en altres municipis catalans a mitjan del segle XIV (Sánchez & Turull 1996; Ortí, Sánchez & Turull 1997) i que altres historiadors també havien descrit per poblacions de la resta de territoris de la Corona d'Aragó.² A grans trets, aquest procés es desenvolupà en tres etapes: en primer lloc, un creixement imparable del deute des de la dècada de 1350 fins a convertir-lo en gairebé inextingible poques dècades després, a causa de l'encadenament de donatius concedits a una monarquia embarcada en successius conflictes a la Mediterrània i la península; en segon lloc, la perpetuació en les hisendes locals dels impostos indirectes, pràcticament destinats només a pagar les pensions anuals de les rendes; i, finalment, la creació i consolidació de veritables i cada cop més complexos sistemes fiscals i financers municipals per tal de fer front al pagament i l'amortització del deute.

2. Al País Valencià existia una tradició historiogràfica sòlida dedicada a la fiscalitat i finances dels municipis valencians entre finals del segle XIV i al llarg del segle XV, tal com reflectien les síntesis d'Antonio José Mira i Pau Viciano (1996), José Hinojosa (1997) o Antoni Furió (1997 i 1999). Pel que fa a l'antic regne de Mallorca, sobresortien les obres de Pau Cateura (1992 i 1998), sense oblidar els estudis de Josep Francesc López Bonet (1988) o la part dedicada a les finances municipals de l'obra de Guillem Morro (1997). En canvi, es tenia poc coneixement sobre les viles i ciutats aragoneses, especialment pel segle XIV, tal i com evidenciava l'estat de la qüestió de Maria Isabel Falcón (1997).

En aquest sentit, el mateix llibre de comptes castellaní de 1381–1382 seria el reflex documental d'aquesta última etapa. Amb el seu estudi, Manuel Sánchez pretenia indagar en àmbits en què les recerques anteriors encara no havien aprofundit, sobretot en el cas de Catalunya: d'una banda, el procés d'endeutament dels municipis sota jurisdicció senyorial, ja que fins llavors pràcticament només s'havia analitzat aquest fenomen a través de localitats d'àmbit reial; i, de l'altra, el període d'entre el darrer quart del segle XIV i la primera meitat del segle XV, quan la gestió del deute va comportar greus trasbalsos per moltes tresorereries del Principat;³ dificultats que, en menor o major mesura, també es produïren en altres universitats del conjunt de la Corona d'Aragó durant el mateix període.⁴

Precisament, Manuel Sánchez finalitzava el seu treball apuntant els límits d'aquesta espiral d'endeutament a Castelló d'Empúries, ja que noves emissions significatives de rendes en un moment en què el deute ja estava fermament consolidat, fins al punt d'haver-hi assignat el principal recurs fiscal de la vila, només es podien acabar traduïnt en una pressió fiscal diferida, això és, en un futur augment de les imposicions o bé en l'establiment de noves exaccions que permetes-

3. En els darrers vint anys, el camí obert per Manuel Sánchez ha donat fruits amb estudis dedicats a diverses poblacions catalanes que, entre d'altres, tracten ambdues qüestions, sobretot Cervera (Verdés 2004) o Girona (Reixach 2015), sota jurisdicció reial, i Reus, Valls o la Llacuna (Morelló 2001 i 2008), de jurisdicció senyorial. Aquests avenços han permès identificar el deute com a causant de la crisi de nombroses tresorereries municipals catalanes (Ortí & Verdés 2016).

4. En les últimes dues dècades, al País Valencià també s'han continuat investigant les estructures fiscals i financeres municipals de diverses zones, com la ciutat de València (García Marsilla 2002 i 2015), regions més àmplies del sud del territori (Mira 2005) o fins i tot la totalitat del regne (Baydal 2011), la qual cosa ha afavorit la publicació de síntesis recents dedicades al deute a llarg termini (Viciano 2018; Furió 2018). A les Illes Balears la investigació també ha pivotat, en bona part, a l'entorn de l'endeutament, tant a Mallorca com en altres indrets de l'arxipèlag (Cateura 2019). Per últim, l'estat de la recerca a Aragó ha continuat essent menor que en els altres territoris (Abella 2009), malgrat que en els darrers anys els treballs de Mario Lafuente pel que fa a la capital del regne han comportat notables avenços (Lafuente 2020).

sin afrontar la consegüent puja de les pensions anuals. Es tracta d'una tendència que acabaria topant, en darrer terme, amb la capacitat contributiva dels habitants de la capital comtal, sotmesos a un incessant augment de la pressió fiscal que, de no poder-la suportar, podria posar en serioses dificultats financeres la hisenda (Sánchez 1999: 346).

Partint d'aquesta situació, en l'última dècada s'han dut a terme diverses investigacions que han permès contextualitzar l'estat fiscal i financer de Castelló d'Empúries en els períodes immediatament anterior i posterior a 1381–1382 (Martí 2009, 2011a, 2011b i 2017). Pel que fa al context previ, s'ha pogut reconstruir, parcialment, el procés d'endeutament des de mitjan del segle XIV: les emissions episòdiques inicials, succeïdes entre 1344 i 1356; les primeres vendes massives i regulars per fer front, sobretot, als quantiosos subsidis concedits a la Corona en el context de la guerra contra Castella (1356–1367); i les successives emissions de la dècada de 1370, ja fos per satisfer nous donatius a la monarquia o als comtes d'Empúries o bé per necessitats del mateix municipi. En aquest sentit, el decenni de 1370 fou testimoni de les primeres vendes de rendes destinades a pagar, exclusivament, el dèficit existent entre els ingressos i les despeses ordinàries del municipi, provocat per l'augment exponencial dels interessos censals durant els anys anteriors.

Malgrat que aquests nous treballs s'han centrat a resseguir el creixement exponencial del deute censal de Castelló d'Empúries durant el tram central del segle XIV, també han tractat tangencialment la composició dels ingressos municipals durant el mateix període, especialment pel que fa al seu principal recurs fiscal: les impositcions (Martí 2011a). Precisament, l'objectiu del present treball consisteix a aprofundir en l'estudi d'aquests tributs, focalitzant-nos en aquells que gravaven el consum i la comercialització de productes alimentaris bàsics i descrivint la seva regulació des de les primeres notícies documentades l'any 1350 fins al 1375, poc abans de la situació mostrada en el llibre de comptes de 1381–1382. D'aquesta manera, esperem contribuir a satisfer un doble objectiu: d'una banda, comprovar si el creixent procés d'endeutament de la vila castellanina anà acompanyat també d'un progressiu augment de la pressió fiscal sobre els seus habitants;

i, de l'altra, conèixer, des de la vessant fiscal, les principals activitats econòmiques que es practicaven en el municipi, prou importants com per ser taxades.

➤ 2. Les fonts documentals

Com els d'altres universitats catalanes, els responsables del govern local de Castelló d'Empúries van optar per l'arrendament anual de les impositcions municipals com a forma de gestió habitual, almenys durant el segle XIV (Reixach, 2018: 68–72). Els còsols castellanins, doncs, posaven els drets de collecta de cadascun dels impostos indirectes establerts a la vila en subhasta pública, dirigida per un corredor professional, durant el termini d'un any, venent-los a la persona o persones —en cas d'haver pujat de forma conjunta— que oferissin el preu més beneficiós pel municipi. Un cop acordat el preu, s'entregava al comprador o compradors la taba o plec de condicions de la impositció arrendada.

En el cas de Castelló d'Empúries, aquestes tabes es transcrigueren en els anomenats llibres de la clavaria, que actualment es conserven en el fons notarial de l'antiga vila comtal de l'Arxiu Històric de Girona. Aquests llibres consistien en volums notarials en què es registraven, fonamentalment, les cauteles dels ingressos i les despeses que el clavari efectuava en el dia a dia de la seva administració. A grans trets, en aquests documents es poden distingir tres parts formalment diferenciades, cadascuna de les quals aporta una informació concreta. En primer lloc, un apartat inicial en llatí on s'anotava el nom dels còsols que, en representació de la universitat, arrendaven l'impost en qüestió; el del corredor públic que duia a terme la puja; i el de l'arrendatari o arrendataris que adquirien el dret a recollectar l'exacció. Aquesta part es tancava amb la fixació del termini durant el qual tenia vigor el contracte, normalment un any. En segon lloc, es transcrivien en català la taba, és a dir, les condicions concretes de la impositció arrendada: es recordava el període de duració de l'arrendament, es desglossaven detalladament totes les tarifes que gravaven el producte, s'indicaven els collectius o persones concretes que estaven exempts del seu pagament i, per últim, s'especificava la forma de pagament del preu de l'arrendament, així com les fiances i

obligacions personals que l'arrendatari o arrendataris assumien. Finalment, el contracte es cloïa amb un tercer apartat escrit en llatí en què es concretava la xifra del preu i s'identificaven els testimonis que donaven fe de l'operació en la data corresponent.

El primer dels llibres de la clavaria conservats data de l'exercici econòmic de 1350–1351 i, fins l'any del mencionat llibre de comptes (1381–1382), es poden distingir tres grups cronològics en funció de les llacunes documentals existents: un primer que engloba les anualitats econòmiques compreses entre 1350 i 1353;⁵ un segon que agrupa les de 1359 a 1364;⁶ i un tercer que inclou les de 1371 a 1375.⁷ Després, la sèrie documental no es reprèn fins al 1387, mentre que a partir de llavors ja no s'interromp fins a l'esclat de la guerra civil catalana el 1462.

Així doncs, en aquest treball descriurem les característiques de les impositcions municipals de Castelló d'Empúries aplicades sobre els productes alimentaris en aquests tres períodes a la llum de les seves tabes d'arrendament, tot identificant aquells elements de continuïtat i divergència, a fi i efecte de poder detectar tendències comunes i poder-les posar en relació amb l'evolució financera de la capital comtal.

➤ 3. Les impositcions municipals de Castelló d'Empúries

A partir del llibre de comptes de 1381–1382, Manuel Sánchez identificà fins a dotze impostos indirectes, l'arrendament dels quals va suposar uns ingressos de 113.337 sous melgoresos (s.m.) per a la hisenda local (Sánchez 1999: 348). Nou d'ells gravaven el consum i la comercialització de productes alimentaris, que aquí relacionem segons el volum d'ingressos de cadascun: la molta del gra (43.890 s.m.), el vi (43.505 s.m.), la carn (11.989 s.m.), el peix (2.950 s.m.), el pa (2.778 s.m.), l'oli (1.890 s.m.), la molta del gra dels jueus (1.890 s.m.), els porcs (540 s.m.) i els raïms i la farina (120 s.m.). Les altres tres impositcions gravaven activitats de diferent naturalesa: la venda, establiment o permuta de propietats immobles, censals o violaris (excepte els de la universitat), denomi-

5. Girona, Arxiu Històric de Girona (AHG), Fons notarial (FN), Castelló d'Empúries (CdE), núm. 2062.

6. AHG, FN, CdE, núm. 235, 2313 i 2232.

7. AHG, FN, CdE, núm. 345 i 1840.

nada «dels honors» (2.090 s.m.), el comerç dels draps de lli (670 s.m.) i, per últim, el trànsit de persones pel camí de Roses mitjançant una «barra» (1.025 s.m.).

Cal destacar, però, que el mateix autor ja assenyalava algunes particularitats sobre certes exaccions basant-se en la consulta d'altres fonts o referències documentals (Sánchez 1999: 316–318). D'una banda, la desaparició, a partir del llibre de la clavaria de 1387, de l'esmentada impositció de la molta del gra dels jueus, fruit d'un plet entre la universitat i l'aljama segons el qual els representants de la primera exigien que els jueus paguessin la mateixa tarifa que els cristians per la molta dels cereals, ja que fins aleshores se'ls cobrava la meitat de la quota. A l'agost de 1381 la universitat aconseguí aquesta equiparació, per la qual cosa és probable que des de l'exercici següent (1382–1383) ja no s'arrendés. Tot i així, val a dir que cap dels llibres de la clavaria conservats entre 1350 i 1375 conté el contracte d'arrendament d'aquest impost, la qual cosa implica que, si va existir amb anterioritat al 1381, la seva forma de gestió no es feia constar en aquest tipus de volums.

Per altra banda, Manuel Sánchez també indicava que la impositció sobre els raïms i la farina corresponia, en realitat, a un mesuratge, la meitat dels ingressos del qual havia estat transferida a la universitat pel comte d'Empúries. Quelcom similar havia succeït amb la barra del camí de Roses, que el comte Joan I també havia traspasat als còsols castellanins en virtut d'un privilegi de 1369. En conseqüència, ambdues exaccions procedien d'una esfera fiscal, la senyorial, diferent a la municipal. Així doncs, les impositcions d'origen municipal existents el 1381–1382 podrien reduir-se a una desena, incloent la que gravava la molta del gra als jueus, tot i només trobar-la documentada per aquest any.

Doncs bé, la consulta sistemàtica dels mencionats llibres de la clavaria d'entre 1350 i 1375 constata l'existència de totes aquestes impositcions durant aquest període, tot i que la seva aparició és progressiva. Efectivament, entre 1350 i 1353, els primers anys pels quals conservem aquests volums, s'arrendaren sis impostos indirectes, tots ells sobre productes alimentaris, tal com s'observa en altres municipis de Catalunya (Ortí 2000: 547–557). En el cas de Castelló d'Empúries, aquests productes eren: el vi i els raïms, la carn,

el gra, el peix, el pa i l'oli. No és fins el 1358–1359 que, a més d'aquestes imposicions, apareixen la dels porcs i dues altres que gravaven els teixits: l'esmentada dels draps de lli i la dels draps de llana. Tanmateix, l'arrendament d'aquesta darrera imposició només es documenta entre 1359 i 1361. Finalment, a partir del llibre de la clavaria de 1371–1372 ja es troben les tabes de la imposició dels honors.

A continuació descriurem les característiques i l'evolució posterior de les set imposicions establertes a Castelló d'Empúries sobre aliments bàsics mitjançant l'anàlisi de les seves tabes d'arrendament: les sis existents almenys des de 1350 més la dels porcs, documentada a partir de 1358.

➤ 4. Les imposicions alimentàries de Castelló d'Empúries (1350–1375)

Segons el preu d'arrendament de cadascuna d'aquestes set imposicions podem establir una jerarquia entre elles en funció del volum d'ingressos que van generar per la hisenda castellanina (vegeu el quadre núm. 1 de l'apèndix final).

4.1. La imposició del vi i els raïms

Des d'aquest punt de vista, caldria situar en primera posició l'impost del vi i els raïms (Sánchez 2001: 408), tot i que pels anys 1350–1353 el seu preu d'arrendament fos inferior al de la carn. Entre aquests anys la mitjana del seu preu va rondar una mica per sobre dels 4.200 s.m. anuals —la de la carn fou de 6.030 s.m.—, però a partir de 1359 ja esdevingué l'impost que més rendiment aportava a la hisenda castellanina en tot el seu conjunt, no només entre els que gravaven productes alimentaris: entre aquest any i 1364 la mitjana del preu del seu arrendament augmentà fins gairebé els 16.000 s.m., mentre que per l'etapa 1371–1374 va pujar fins als 26.155 s.m. En aquest darrer període, a més, observem una tendència a l'alça any rere any, la qual assolí el seu màxim el 1374 (30.620 s.m.).

A tenor de les tabes d'arrendament, els terminis de pagament del preu van restar inalterables durant tot aquest període de temps: la imposició del vi i els raïms s'arrendava anualment i cada mes s'havia de pagar la dotzena part a la universitat. Tanmateix, el moment a partir del qual entrava en vigor l'arrendament d'aquesta imposició va canviar en cadascuna de les tres etapes analitza-

des: entre 1350–1353 s'iniciava el 10 de febrer; entre 1359–1364, l'11 de maig; i entre 1371–1374, el 15 de setembre (Reixach 2018: 70).

A grans trets, els plec de condicions compromesos entre 1350 i 1353 preveïen l'exacció per la comercialització del vi i el raïm i la seva entrada en el nucli urbà.⁸ Així, qualsevol persona —habitant o no de Castelló d'Empúries— que entrés vi dins la vila hauria de pagar 8 diners melgoresos (d.m.) per cada bèstia carregada amb dues botes, així com 2 d.m. per somada de raïms. I, per altra banda, tota persona que comprés vi «a la plaça acostumada o en altre loch de la vila» hauria de satisfer 1 d.m. per cada bota que li costés 2 s.m. en avall, mentre que, si era igual o superior a aquesta xifra, aleshores caldria lliurar 4 d.m. En cas que la compra fos per revendre «a menut», la ràtio de 2 s.m. per bota no s'aplicava, atès que sempre s'hauria de pagar 4 d.m.

Les tabes compreses entre 1359 i 1364 revelen canvis significatius en aquestes condicions.⁹ En primer lloc, s'augmentà la tarifa corresponent a l'entrada de la verema a la capital comtal, passant de 2 d.m. per somada a 6 d.m. En segon lloc, també es canvià el gravamen de la introducció del vi a una vuitena part del valor monetari de la càrrega, bo i suprimint la clàusula referent al pagament d'una tarifa sobre la compravenda de vi en funció del preu de la bota (Sánchez 2001: 410). I, encara entre 1371 i 1374, es constata un nou augment en ambdós àmbits, passant a 9 d.m. la somada de raïm i a una sisena part del valor del vi introduïts a la vila.¹⁰

Com hem assenyalat, en les tabes d'arrendament també s'especificaven les persones o col·lectius exempts del pagament de les imposicions. En el cas de l'impost del vi i els raïms, en termes generals van estar deslliurats del pagament al llarg del període estudiat (1350–1375) l'estament eclesiàstic, els governants municipals (cònsols i sobreposats) i els jueus. En els primers anys (1350–1353) també s'hi van incloure els cavallers i l'hospital de pobres de la vila, però des de 1359–1360 amb-

8. Vegeu, per exemple, la primera taba d'arrendament d'aquesta imposició, formalitzada el 8 de febrer de 1350: AHG, FN, CdE, núm. 2062, s.f.

9. Vegeu, per exemple, la taba del 5 de maig de 1359: AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 17v.

10. Vegeu, per exemple, la taba del 14 de setembre de 1371: AHG, FN, CdE, núm. 345, f. 26v.

dós ja no hi van tornar a aparèixer. En canvi, a partir d'aquest bienni en endavant s'hi van afegir els comtes d'Empúries i la seva cort, així com peregrins, pobres i altres vianants.

4.2. Les imposicions de la carn i dels porcs

Com hem vist, l'arrendament de la imposició de la carn va reportar, entre 1350 i 1353, més ingressos a la universitat (una mitjana anual de 6.030 s.m.) que el de l'ajuda del vi i els raïms (Banegas 2009). Tanmateix, a partir de 1359 aquest impost es col·locà en segona posició com a font de recursos municipals: així, entre aquest any i 1364 es situà per sobre dels 11.100 s.m., mentre que durant 1371 i 1375 s'estabilitzà en uns 9.800 s.m. de mitjana. Tal com succeïa amb la imposició del vi i els raïms, la de la carn s'arrendava de forma anual a comptar des del 10 de febrer i es satisfia mensualment la dotzena part del preu pactat amb el comprador o compradors. Aquestes condicions es mantingueren fins el 1375 però amb una única alteració: a partir de 1359 el període d'arrendament s'inicià a mitjan del mes de maig, entre els dies 11 i 13.

Les primeres tabes conservades d'aquest tribut (1350–1353) mostren la taxació de «tota carn de qualque condició»¹¹ —és a dir, sense distingir per la seva qualitat— que els carnisers venguessin al detall dins la vila, la qual es gravava amb 1 d.m. per «lliura carnissera» i exceptuant «carn salada qui's vena a engròs per mercaderia e exceptada tota carn morteyna qui's vena en la peixeteria». Tot i així, existia una taxació específica per la venda de cabrits i anyells, tant a l'engròs com a la menuda, que obligava els carnisers a pagar 2 d.m. per peça venuda. En cas que un habitant de Castelló d'Empúries comprés cabrit o anyell a algú que no fos carnisser, aleshores aquell hauria de pagar la dita tarifa; i si es donés una peça d'aquests animals a una persona forana, aleshores aquesta també hauria de satisfer els 2 d.m. Per últim, aquestes primeres tabes també gravaven la compra de la cansalada per consum propi a «corredor o altra persona» amb 1 d.m. per lliura, així com l'adquisició de carn fora dels límits de la vila que pesés més d'una lliura, la tarifa de la qual ascendia a 2 d.m. per lliura.

11. Vegeu, per exemple, la primera taba d'arrendament d'aquesta imposició, formalitzada el 8 de febrer de 1350: AHG, FN, CdE, núm. 2062, s.f.

Els plecs compresos entre 1359 i 1364 testimonien un seguit de canvis que tenen com a nexa comú una tendència a l'alça en les figures positives. Cal dir, però, que a diferència de la imposició del vi i els raïms, aquestes modificacions es mantingueren inalterades fins el 1375.¹² Entrant, doncs, en aquests canvis, des de 1360 observem que la venda al detall de carn per part de carnisers passà a gravar-se d'1 d.m. a 2 d.m. per lliura carnissera. Per la seva banda, la venda de cabrit i anyell també experimentà canvis significatius ja des de 1359: en concret, en la taba d'aquell any s'indicava que els carnisers pagarien 3 d.m. per peça venuda, tot i que si es feia a pes, aleshores es pagaria 1 d.m. per lliura. Tot just un any després, però, aquestes taxes tornaren a augmentar, passant a 4 d.m. per peça i a 2 d.m. per lliura si es venia a pes. En aquest sentit, un procés semblant succeí amb la compra de cabrit i anyell als carnisers per consum propi: el 1350 el comprador havia de pagar 2 d.m. per peça, mentre que el 1359 passà a 3 d.m. i el 1360 a 4 d.m. Finalment, des d'aquest mateix any també es revisà a l'alça la compra de cansalada per pròpia «despesa» i l'adquisició de carn de més d'una lliura de pes fora la vila: ambdues pujaren a 2 d.m. per lliura.

El comte d'Empúries, els cavallers, les persones eclesiàstiques, els còsols i sobreposats i l'hospital eren exempts del pagament de la imposició de la carn entre 1350 i 1353. Tots ells es mantingueren en aquesta llista fins el 1375 excepte, com en el cas de la imposició del vi i els raïms, l'estament dels cavallers, que ja no hi apareix a partir del 1358, any en què s'hi van sumar els peregrins, pobres i vianants.

Tal com hem avançat, des de 1359 constatem l'aparició d'un nou impost de caràcter municipal a Castelló d'Empúries vinculat al consum de la carn: l'anomenada imposició dels porcs.¹³ Entre aquest any i el 1375 s'arrendà de forma anual a partir de mitjans de maig (dies 11 o 13), tot i que, a diferència dels altres impostos, el pagament del seu preu es produïa en dos terminis: la meitat el vespre del dia de Nadal i l'altra meitat el diumenge de Carnestoltes. Aquesta fou la imposició que menys ingressos comportà per a les arques cas-

12. Vegeu, per exemple, les tabes del 16 i el 4 de maig de 1359 i 1360, respectivament: AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 19r i 43r.

13. AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 19r.

tellonines entre el conjunt de tots els tributs municipals indirectes: entre 1359 i 1364 s'arrendà per un preu mitjà de 239 s.m., mentre que durant els exercicis compresos entre 1371 i 1375 aquesta mitjana augmentà fins als 605 s.m.

Les tabes conservades per ambdues etapes contenen poques condicions: bàsicament, entre 1359 i 1364 s'indicava que qualsevol habitant de la capital emporitana que matés un porc o una truja pel seu consum hauria de pagar 12 d.m. per peça, exceptuant porcell «qui-s menjaren en ast o en sols». Pocs anys després, entre 1371 i 1375, els plecs conservats contenien les mateixes clàusules, però amb canvis en les tarifes: per cada porc o truja occit, ara caldria pagar 2 s.m. (24 d.m.), mentre que pels porcells 4 d.m.¹⁴

Pel que fa als exempts de pagament, pràcticament no hi hagué variacions entre 1359 i 1375: s'incloueren eclesiàstics, l'hospital i els cònsols i sobreposats; des de 1360 també s'hi afegiren peregrins i vianants.

4.3. Les imposicions dels cereals: molta del gra i pa

La imposició denominada de «molre el gra» fou la tercera que més ingressos suposà per a la hisenda de Castelló d'Empúries. El preu del seu arrendament l'any 1351 (5.810 s.m.), l'únic del qual tenim notícia per l'etapa 1350-1353, fou superior al del vi i els raïms el mateix any (4.105 s.m.) i lleugerament inferior al de la carn (5.960 s.m.).¹⁵ Entre 1359 i 1364 la mitjana del preu d'arrendament situà aquesta imposició en tercera posició (8.782 s.m.), pròxima a la de la carn, mentre que entre 1371-1374 la superà, amb un preu mitjà de 15.551 s.m. Com era habitual, la seva gestió era anual i s'havia de pagar la dotzena part del preu de forma mensual. El plec de condicions de 1351 indicava que el període de l'arrendament s'iniciava el dia 1 de febrer, mentre que les tabes de 1358-1364 en fixen l'inici l'11 de maig i les de 1371-1374, el 15 de setembre.

A grans trets, en la taba de l'arrendament de 1351 s'indicava que qualsevol habitant de la vila i parròquia de Castelló d'Empúries que molgués gra havia de pagar per mitgera segons el tipus de

cereal: 2 d.m. per la de forment i 1 d.m. per les d'ordi, sègol, mestall i qualsevol altre esplet; s'especificava, a més, que si el mestall contenia més forment que ordi, aleshores es pagués 2 d.m. per mitgera. A partir de 1359-1360 aquestes condicions es mantingueren, però les taxes van augmentar: la mitgera de forment es gravà fins el 1364 a 3 d.m., la de mestall, a 2 d.m., i les d'ordi i mill, a 1,5 d.m. (3 malles).¹⁶ Entre 1371 i 1374 aquests gravàmens experimentaren una nova pujada: 6 d.m. per cada mitgera de forment, 4 d.m. per la de mestall i 3 d.m. per les d'ordi i mill.¹⁷

Els exempts de la imposició de la molta del gra l'any 1351 eren els comtes d'Empúries, els cavallers, els religiosos, els cònsols i sobreposats, l'hospital i tot aquell pa que es donés en caritat als pobres. A partir de 1359 en endavant els cavallers ja no aparegueren dins aquest grup, mentre que des de 1360 també s'hi inclogueren els peregrins i vianants.

Per altra banda, el govern municipal de Castelló d'Empúries també va establir una altra imposició sobre els cereals, en aquest cas la farina adquirida pels flequers per fer-ne pa i comercialitzar-lo (Reixach 2019: 271). Val a dir que, atesa la seva complementarietat amb la de la molta del gra, la universitat decidí arrendar-les conjuntament l'any 1351, tot i que aquesta és l'única excepció documentada entre 1350 i 1375: per la resta d'anys en què disposem de llibres de la clavaria sempre foren subhastades de forma separada.

Des de la primera taba conservada l'any 1350 fins a la de 1375, la imposició del pa sempre fou arrendada anualment a comptar des del dia 10 de febrer, si bé s'acordà distribuir-ne el pagament en 12 mensualitats. L'any 1350 el preu d'aquest impost ascendí a 1.100 s.m., quantitat que, de mitjana, augmentà entre 1359 i 1364 (1.634 s.m.) i es reduí lleugerament durant l'etapa 1372-1375 (1.516 s.m.).

Segons les tabes, les taxes d'aquesta imposició restaren inalterades entre 1350 i 1375: es gravava amb 4 d.m. per mitgera de forment a «tota flequera o altre persona» que pastava pa per vendre, ja fos blanc, ros o de sègol, i amb 2 d.m. per cada mitgera d'ordi o de qualsevol altre esplet; i amb la mateixa taxa «tot pan cuyt qui venga per ven-

14. Vegeu, per exemple, la taba del 23 de juliol de 1371: AHG, FN, CdE, núm. 345, f. 29v.

15. La primera taba d'arrendament conservada de la imposició de la molta del gra data del 3 de febrer de 1351: AHG, FN, CdE, núm. 2062, s.f.

16. Vegeu, per exemple, la taba del 5 de maig de 1359: AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 18r.

17. Vegeu, per exemple, la taba del 15 d'octubre de 1371: AHG, FN, CdE, núm. 345, f. 32r.

dre de fora»¹⁸. Les úniques variacions, mínimes, es poden comprovar en els exempts: mentre que entre 1350 i 1363 només s'inclouien els clergues, a partir de 1363 s'hi afegiren els peregrins i, des de 1372, els comtes d'Empúries i les seves corts.¹⁹

4.4. La imposició de l'oli

Entre els anys 1350 i 1353, la imposició de l'oli fou arrendada per la universitat de Castelló d'Empúries per un preu gairebé idèntic: 820 s.m. (1350), 805 s.m. (1351) i 800 s.m. (1352). L'any 1359 augmentà fins als 920 s.m., tot i que és durant el període 1360-1364 quan s'observa una pujada significativa, amb una mitjana en el preu de 1.335 s.m. anuals. Finalment, al llarg de l'etapa 1372-1375, aquesta mitjana augmentà novament fins als 2.530 s.m. El període anual d'arrendament d'aquest impost començava el 10 de febrer i s'havia de pagar el preu acordat en 12 mensualitats, condicions que es mantingueren invariables des de 1350 fins el 1375.

Des de l'any 1350 fins el 1364, les tabes d'arrendament fixaven una mateixa taxa, 12 d.m. per quartó d'oli, per qualsevol de les següents activitats: la venda al detall per part del «revededor o revedora»; l'entrada d'oli a la vila o parròquia castellanina; i la compra per consum propi, excepte si la quantitat era inferior a un quartó i s'adquiria per comerciar.²⁰ Entre 1372 i 1375 aquestes activitats es mantingueren en els plecs, però la tarifa es doblà (24 d.m.) per quartó d'oli.²¹

Entre 1350 i 1353, els grups o persones exemptes d'aquesta imposició eren els cavallers, els eclesiàstics, els jueus i els cònsols i sobreposats. A partir de 1359 es mantingueren i s'hi afegiren els «romeus e viandans» i l'hospital de la vila. Des de 1372 s'hi uniren els comtes d'Empúries amb les seves respectives corts.

4.5. La imposició del peix

En termes de volum d'ingressos per la tresoreria municipal, la imposició del peix era la darrera de tots els impostos sobre productes alimentaris.

18. Vegeu, per exemple, la taba de l'11 de febrer de 1359: AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 10v.

19. AHG, FN, CdE, núm. 2232, f. 59v; AHG, FN, CdE, núm. 345, f. 57v.

20. Vegeu, per exemple, la taba del 5 de febrer de 1364: AHG, FN, CdE, núm. 2232, f. 97v.

21. Vegeu, per exemple, la taba del 17 de febrer de 1375: AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 51r.

Com la resta de tributs, l'arrendament d'aquesta imposició era de caràcter anual i s'abonava el preu acordat en 12 mensualitats. Les tabes de 1350 i 1351 mostren el seu arrendament per un preu comparativament molt inferior a la resta (100 s.m.), malgrat que entre 1359 i 1364 la seva mitjana augmentà considerablement (1.182 s.m.) i es va mantenir en aquesta cota entre 1372 i 1374 (1.278 s.m.). Tal com veurem tot seguit, això es deu al fet que, des de l'any 1358, s'incorporaren un conjunt de noves activitats gravades a l'entorn de l'entrada i comercialització del peix.

Efectivament, les primeres tabes conservades per aquest impost entre 1350 i 1353 es reduïen a una sola condició: el pagament per part del venedor d'1 d.m. per lliura de peix venut, fos de l'espècie que fos —les tabes mencionen l'esturió, el peix rei, l'alatxa, l'anfós, la cèrvia, la tonyina, el dofí, el corball i el cranc. En aquests casos, la gestió de l'impost s'iniciava el 10 de febrer.²²

Tanmateix, almenys des dels anys 1358 i 1359 l'inici del període d'arrendament de la imposició del peix canvià al 5 de desembre. Els plecs de condicions d'aquests dos anys s'ampliaren considerablement amb la inclusió de diverses activitats gravades amb una mateixa tarifa: 6 d.m. per lliura de peix.²³ Aquestes activitats taxaven, en primer lloc, les persones que entressin peix fresc a la vila i parròquia de Castelló d'Empúries per tal de vendre'l a l'engròs, així com aquells que el venguessin a menut dins el municipi. A més, pel que fa al peix fresc no venut sobre el qual no s'hagués cobrat imposició i que es volgués treure de la capital comtal, caldria que dues persones estimessin el seu valor per tal que qui l'extragués en pagués la mencionada tarifa.

En segon lloc, el comerç a l'engròs i al detall del peix salat, és a dir, sardina, anguila, mújol, lluç, tonyina, congre «e tota nacion de pex», també estava gravat amb la mateixa tarifa. En aquest cas, però, s'especificava que si un mercader hagués portat peix salat a la vila i no l'hagués pogut vendre, podria treure'l de la població sense pagar l'impost en el termini d'un any, sempre i quan ho notifiqués al llevador de la imposició i en fes «sagrament que no s'és venut ne-y haja fet frau algun».

22. Vegeu, per exemple, la primera taba d'arrendament formalitzada el 7 de febrer de 1351: AHG, FN, CdE, núm. 2062, s.f.

23. AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 7r i 34v.

En tercer lloc, el comprador que adquirís peix a l'engròs o a menut procedent de l'estany de Castelló d'Empúries també havia de satisfer la taxa de 6 d.m. per lliura. En aquest sentit, les tabes també contemplaven la possibilitat que el batlle del comte d'Empúries vengués peix pescat a l'estany, ja fos fresc o salat. En ambdós casos el comprador també havia de pagar l'esmentada tarifa, tot i que restava exempt el peix senyoriu corresponent al comte d'Empúries (Pujol 2015: 139–140) i «altre pex que no sia acostumat a pagar ajuda».

Entre els anys 1360 i 1363 els llibres de la clavaria contenen dues tabes referents a l'arrendament de la imposició del peix per cada exercici econòmic: una corresponent al plec descrit pels anys 1350–1353, subhastada al mes de febrer; i l'altra a les condicions dels anys 1358–1359, arrendada al mes de desembre. Si observem el còmput global dels ingressos per l'arrendament d'ambdues tabes, podem comprovar que el gruix dels diners procedien de la subhasta del plec del desembre, ja que constituïa una mitjana del 90% de les «rebudes» totals per aquesta imposició.²⁴ La subhasta d'ambdós plecs només es troba documentada durant l'esmentat període de 1360–1363; a partir de 1372 els llibres de la clavaria tan sols contenen les tabes amb les condicions d'arrendament del desembre, malgrat que des d'aquell any la seva subhasta es mudà al 15 de febrer. Entre aquest any i el 1374 els plecs no constaten cap modificació en les taxes aplicades des de 1358.²⁵

Pel que fa els exempts de la imposició del peix, les tabes explicitaven que si un pescador de palangre («palegrer») comprava peix fresc per utilitzar-lo per pescar no estava obligat a pagar l'impost. A més, almenys des de 1352 tampoc havien de pagar-lo els clergues, els cavallers i els cònsols i sobreposats, i des de 1358 els comtes d'Empúries i les seves respectives cases;²⁶ tots ells continuaren apareixent com a exempts en totes les tabes d'arrendament analitzades fins l'any 1374.

24. AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 37v. i f. 55r.; AHG, FN, CdE, núm. 2232, f. 59v i f. 94v.

25. Vegeu, per exemple, la taba del 21 de febrer de 1374: AHG, FN, CdE, núm. 345, f. 175v.

26. AHG, FN, CdE, núm. 235, f. 7r.

➤ 5. Conclusions

Com hem pogut comprovar, almenys des de 1350 la universitat de Castelló d'Empúries va arrendar un conjunt d'imposicions o impostos indirectes de gestió plenament municipal, tal com es feia en altres localitats catalanes i del conjunt de la Corona d'Aragó. Aquestes primeres imposicions gravaven el consum i el comerç d'aliments bàsics (vi i raïms, carn, cereals, peix, pa i oli), però aviat s'ampliaren a altres productes i activitats: des de 1359 al consum de porc i el comerç de teixits (draps de lli i llana); i, a partir de 1371, a les transaccions immobiliàries i financeres (honors). Així doncs, les tabes o plecs de condicions conservades que acompanyaven l'arrendament d'aquestes imposicions, esdevenen avui dia un observatori privilegiat per endinsar-se en les principals activitats econòmiques dels habitants de la capital del comtat d'Empúries de fa set segles.

Gràcies a aquests documents, hem pogut constatar una tendència a l'alça en el preu mitjà d'arrendament de les imposicions alimentàries entre 1350 i 1375 (vegeu el quadre núm. 1 de l'apèndix final). Aquest fet s'explica, òbviament, per una millor expectativa de guany dels compradors que, a la llum de les tabes, fou degut a dos factors fonamentals: principalment, l'augment progressiu de les activitats gravades i les tarifes que s'hi aplicaven i, en menor mesura, l'eliminació de certs col·lectius que, inicialment, estaven exempts del pagament d'aquests impostos, per la qual cosa el govern municipal degué intentar augmentar els ingressos mitjançant l'ampliació de la base contributiva. Ens estem referint, bàsicament, al grup dels cavallers, exempts de pagament en totes les imposicions existents el 1350–1353, però que des de 1359 ja no ho estaven en els impostos més importants (vi i raïms, carn i molta del gra), i tan sols es continuaven estalviant els que gravaven l'oli i el peix. Pel que fa a les imposicions del pa i els porcs, mai van estar inclosos en els llistats d'exempts.

Pel que fa a l'evolució de les figures impositives, hem pogut observar una puja gradual de les tarifes en el conjunt de les imposicions alimentàries analitzades entre 1350 i 1375, tal com es pot comprovar en el quadre-resum núm. 2 de l'apèndix final. Cal afegir que, si ens fixem en les tabes d'arrendament d'aquestes imposicions contingudes en el llibre de la clavaria de 1387–1388, el

primer conservat des de 1375, també observem, en termes generals, no només el manteniment de les taxes establertes entre 1371–1375 en alguns impostos, com els de la molta del gra, l'oli i els porcs, sinó també una tendència a l'alça en els del vi i raïms, carn, pa i peix (Sánchez 1999: 315–319).

Aquesta puja progressiva de les activitats gravades a Castelló d'Empúries durant el tercer quart del segle XIV, cal posar-la en relació amb el creixement exponencial dels interessos censals de la vila comtal al llarg del mateix període i, per tant, amb la necessitat consegüent del municipi d'augmentar el volum d'ingressos del seu principal recurs fiscal, com van fer altres universitats catalanes (Ortí 2018). Ara bé, és possible que la jurisdicció senyorial de Castelló d'Empúries comportés que la universitat entrés amb un lleu retard dins l'espiral d'endeutament, sobretot en comparació amb les poblacions reials. Com hem dit anteriorment, fins el 1356 la universitat castellanina hauria realitzat algunes emissions episòdiques de rendes, la qual cosa estaria en consonància amb les dades dels preus d'arrendament de les imposicions entre 1350 i 1353, comparativament força més baixos que els documentats només tres anys després. En canvi, les universitats reials ja haurien contret un deute significatiu a mitjan de la dècada de 1350, atès que haurien portat el pes del finançament de les campanyes militars de Pere el Cerimoniós per reintegrar el regne de Mallorca i la posterior confrontació amb Gènova (Verdés 1997; Sánchez 2006). L'esclat de la Guerra dels Dos Peres, doncs, marcaria el punt d'entrada de Castelló d'Empúries en l'escalada del deute, tal com mostren les seves primeres emissions massives de rendes durant els anys del conflicte, que coincideixen amb la primera pujada significativa de tarifes observada des de 1358. Seguint amb la ma-

teixa lògica, el segon augment dels gravàmens observat a partir de 1371 s'hauria de posar en relació amb les successives emissions de censals i violaris per part de la universitat per afrontar diverses urgències pecuniàries.

El 1381, tal com reflecteix el llibre de comptes analitzat per Manuel Sánchez, el govern municipal de Castelló d'Empúries degué constatar que s'havia arribat al límit i va decidir endegar arriscades mesures de sanejament del deute no ja basades, només, en l'augment de la pressió fiscal, sinó per via financera, això és, a través de l'emissió de censals perpetus a baix interès (3,3%) per tal de redimir o «substituir» les rendes amb pensions més altes (7,14% o 14,28%) i, d'aquesta manera, aconseguir una disminució global del volum de les pensions anuals. El fracàs d'aquesta política financera ens és parcialment conegut ja que, entre 1382 i 1383, tot just un any després, es produí una suspensió de pagaments de bona part de les rendes municipals; una situació d'insolvència que no es pogué resoldre fins el 1387, quan per fi s'acordà amb els propietaris de violaris i censals morts una novació dels seus préstecs, això és, la reconversió d'aquestes rendes en nous censals morts a un interès mitjà del 5% (Martí 2009).

Segurament, el govern castellaní degué pensar que aquesta reducció, juntament amb el citat augment de les taxes de 1387, podria aportar a les arques locals l'estabilitat econòmica perduda en els darrers anys, però sabem que les dificultats d'insolvència es repetirien temps després, a principis del segle XV (Martí 2010). Tanmateix, la política fiscal seguida en paral·lel per les autoritats de Castelló d'Empúries per tal d'eludir aquesta situació —especialment pel que fa al seu principal recurs fiscal, les imposicions— resta pendent per futures investigacions.

QUADRE NÚM. 1

Mitjana d'arrendament del preu de les imposicions
alimentàries a Castelló d'Empúries (1350-1375)

Imposició	1350-1353	1359-1364	1371-1375
Vi i raïms	4.227 s.m.	15.994 s.m.	26.155 s.m.
Carn	6.030 s.m.	11.133 s.m.	9.831 s.m.
Molta del gra	5.810 s.m.	8.782 s.m.	15.551 s.m.
Pa	1.100 s.m.	1.634 s.m.	1.516 s.m.
Oli	808 s.m.	1.231 s.m.	2.530 s.m.
Peix	100 s.m.	1.182 s.m.	1.278 s.m.
Porcs		239 s.m.	605 s.m.

QUADRE NÚM. 2

Evolució de les principals tarifes de les activitats gravades
a Castelló d'Empúries (1350-1375)

Activitat	Tarifa (1350-1352)	Tarifa (1359-1364)	Tarifa (1371-1375)
Entrada de vi	8 d.m. / dues botes	1/8 part del preu	1/6 part del preu
Entrada de raïm	2 d.m. / somada	6 d.m. / somada	9 d.m. / somada
Venda de carn	1 d.m. / lliura	2 d.m. / lliura	2 d.m. / lliura
Venda cabrit-anyell	2 d.m. / peça	3-4 d.m. / peça	4 d.m. / peça
Compra cabrit-anyell	2 d.m. / peça	3-4 d.m. / peça	4 d.m. / peça
Molta de forment	2 d.m. / mitgera	3 d.m. / mitgera	6 d.m. / mitgera
Molta de mestall	1 d.m. / mitgera	2 d.m. / mitgera	4 d.m. / mitgera
Molta d'ordi-sègol	1 d.m. / mitgera	1,5 d.m. / mitgera	3 d.m. / mitgera
Pa (forment)	4 d.m. / mitgera	4 d.m. / mitgera	4 d.m. / mitgera
Pa (altres esplets)	2 d.m. / mitgera	2 d.m. / mitgera	2 d.m. / mitgera
Entrada d'oli	12 d.m. / quartó	12 d.m. / quartó	24 d.m. / quartó
Venda d'oli	12 d.m. / quartó	12 d.m. / quartó	24 d.m. / quartó
Compra d'oli	12 d.m. / quartó	12 d.m. / quartó	24 d.m. / quartó
Venda de peix	1 d.m. / lliura	6 d.m. / lliura	6 d.m. / lliura
Matança de porc		12 d.m. / peça	24 d.m. / peça

➤ Referències bibliogràfiques

- ABELLA SAMITIER, Juan, 2009: «La deuda pública de los municipios aragoneses en los siglos XIV y XV» *Anuario de Estudios Medievales*, 39.1, 47–64.
- BANEGAS LÓPEZ, Ramon Agustín, 2009: «Comer carne y pagar impuestos. El impacto de las imposiciones municipales en el comercio barcelonés de carne durante el siglo XV» *Anuario de Estudios Medievales*, 39.1, 329–355.
- BAYDAL SALA, Vicent, 2011: *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250–c. 1365)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra [tesi doctoral inèdita].
- CATEURA BENNÀSSER, Pau, 1992: «Fiscalidad real y municipal en la Mallorca del s. XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 22, 443–462.
- CATEURA BENNÀSSER, Pau, 1998: *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300–1335)*, Mallorca, El Tall Editorial.
- CATEURA BENNÀSSER, Pau, 2019: «Transformaciones fiscales y financieras del reino de Mallorca en la Baja Edad Media. Una revisión historiográfica», *Fisco, legitimidad y conflicto en los reinos hispánicos (siglos XIII–XVII): homenaje a José Ángel Sesma Muñoz*, ed. C. Laliena, M. Lafuente, A. Galán, Saragossa, Universitat de Saragossa, 165–182.
- FALCÓN PÉREZ, María Isabel, 1997: «El sistema fiscal de los municipios aragoneses», *Actes del Col·loqui «Corona, Municipis i Fiscalitat a la baixa Edat Mitjana»*, ed. A. Furió, M. Sánchez, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 191–218.
- FONT RIUS, Josep M., 1980: «La administración financiera en los municipios catalanes», *Historia de la hacienda española: épocas antigua y medieval*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 11–30.
- FURIÓ DIEGO, Antoni, 1997: «Estructures fiscals, pressió impositiva i reproducció econòmica al País Valencià en la baixa Edat Mitjana», *Actes del Col·loqui «Corona, Municipis i Fiscalitat a la baixa Edat Mitjana»*, ed. A. Furió, M. Sánchez, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 495–525.
- FURIÓ DIEGO, Antoni, 1999: «Deuda pública e intereses privados. Finanzas y fiscalidad municipales en la Corona de Aragón», *Edad Media. Revista de Historia*, 2, 35–79.
- FURIÓ DIEGO, Antoni, 2018: «El deute públic municipal al Regne de València en la Baixa Edat Mitjana: un assaig de quantificació», *El País Valencià en la Baja Edad Media. Estudios dedicados al profesor Paulino Iradiel*, coord. D. Igual, G. Navarro, València, Universitat de València, 71–136.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, 2002: *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, Universitat de València.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, 2015: «La hacienda municipal», *Ciudad y reino. Claves del siglo de oro valenciano*, coord. R. Narbona, València, Ajuntament de València, 44–47.
- HINOJOSA MONTALVO, José Ramón, 1997: «Finanzas y fiscalidad de las ciudades valencianas», *Finanzas y fiscalidad municipal. V Congreso de Estudios Medievales*, León, Fundación Sánchez Albornoz, 303–325.
- LAFUENTE GÓMEZ, Mario, 2020: «La hacienda municipal de Zaragoza en la segunda mitad del siglo XIV: operaciones financieras y relaciones crediticias», *El sistema financiero a finales de la Edad Media*, València, Universitat de València, 103–138.
- LÓPEZ BONET, Josep Francesc, 1988: «La carga impositiva sobre el consumo en Mallorca (siglo XIV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 18, 349–362.
- MARTÍ ARAU, Albert, 2009: «Endeutament censal i crisi financera a una vila senyorial: Castelló d'Empúries (1381–1393)», *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, ed. M. Sánchez, Barcelona, IMF-CSIC, 121–133.
- MARTÍ ARAU, Albert, 2010: «Governar el deute en temps de crisi: Castelló d'Empúries (1386–1421)», *Anuario de Estudios Medievales*, 40.1, 129–179.
- MARTÍ ARAU, Albert, 2011a: «La formació del sistema fiscal i financer a un municipi senyorial: Castelló d'Empúries (1358–1361)», *Ciutats, viles, sagreres. Els nuclis urbans a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII–XV). Actes del II Seminari d'Estudis Medievalls d'Hostalric (18-19 de novembre de 2010)*, ed. N. Puig, M. Viader, Hostalric, Ajuntament d'Hostalric, 157–170.
- MARTÍ ARAU, Albert, 2011b: «Castelló d'Empúries davant la carestia de gra de 1374–1376», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 42, 263–296.
- MARTÍ ARAU, Albert, 2017: «Pagar el deute propi i el del General: el cas de Castelló d'Empúries (1344–1376)», *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval. Estudis dedicats a Manuel Sánchez Martínez*, ed. J. Morelló, P. Ortí, P. Verdés, Barcelona, IMF-CSIC, 321–366.
- MIRA, Antonio José; VICIANO, Pau, 1996: «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII–XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 7, 135–148.
- MIRA, Antonio José, 2005: *Entre la renta y el impuesto: fiscalidad, finanzas y crecimiento económico en las villas reales del sur valenciano*, València, Universitat de València.
- MORELLÓ BAGET, Jordi, 2001: *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona. Reus i Valls, segles XIV–XV*, Barcelona, IMF-CSIC.
- MORELLÓ BAGET, Jordi, 2008: *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals: la gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (s. XV)*, Barcelona, Fundació Noguera.

- MORRO VENY, Guillem, 1997: *Mallorca a mitjan del s. XIV. El Sindicat i l'Alçament forà*, Palma de Mallorca, Documenta Balear.
- ORTÍ GOST, Pere, 2018: «Noves dades seriades per a noves hipòtesis sobre la crisi baixmedieval a Catalunya», *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval. Estudis dedicats a Manuel Sánchez Martínez*, ed. J. Morelló, P. Ortí, P. Verdés, Barcelona, IMF-CSIC, 463–466.
- ORTÍ, Pere; SÁNCHEZ, Manuel; TURULL, Max, 1996: «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», *Revista d'Història Medieval*, 7, 113–123.
- ORTÍ, Pere; ORTÍ, Manuel, 1997: «La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300–1360)», *Actes del Colloqui «Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana»*, ed. A. Furió, M. Sánchez, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 233–278.
- ORTÍ, Pere; VERDÉS, Pere, 2016: «The crisis of public finances in the cities of late medieval Catalonia (1350–1500)», *XLVII Settimana di Studi. Le crisi finanziarie: gestione, implicazioni sociali e conseguenze nell'età preindustriale (Prato, 10-13 maggio 2015)*, ed. G. Nigro, Florència, Firenze University Press, 119–221.
- PUJOL HAMELINK, Marcel, 2015: «La pesca a l'Empordà durant l'Antic Règim (segles VIII–XIX): una visió sintètica», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 46, 135–160.
- REIXACH SALA, Albert, 2015: *Municipi, finances i elits locals en una ciutat catalana baixmedieval: Girona (1345–1445)*, Girona, Universitat de Girona [tesi doctoral inèdita].
- REIXACH SALA, Albert, 2018: *Finances públiques i mobilitat social a la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana. Girona (1340–1440)*, Barcelona, IMF-CSIC.
- REIXACH SALA, Albert, 2019: *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345–1445)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- RUBIO, Daniel, 1996: «L'estructura diplomàtica dels censals morts i els violaris», *El territori i les seves institucions històriques*, ed. J. Serrano, Barcelona, Fundació Noguera, II, 843–863.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, 1999: «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana: Castelló d'Empúries, 1381–1382», *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, ed. M. Sánchez, Barcelona, IMF-CSIC, 301–362.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, 2001: «Vino y fiscalidad en la Edad Media: el caso de los municipios catalanes», *Actas del I Simposio de la Asociación Internacional de Historia y Civilización de la Vid y el Vino*, ed. J. Maldonado, Puerto de Santa María, Ayuntamiento del Puerto de Santa María, 413–419.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, 2006: «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343–1344)», *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, ed. D. Menjot, M. Sánchez, Madrid, Casa de Velázquez (Collection de la Casa de Velázquez, 92), 239–273.
- VERDÉS PIJUAN, Pere, 1997: «Les imposicions a Cervera durant la segona meitat dels s. XIV», *Actes del Colloqui «Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana»*, ed. A. Furió, M. Sánchez, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 243–271.
- VERDÉS PIJUAN, Pere, 2004: «Per ço que la vila no vage a perdicció». *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387–1516)*, Barcelona, IMF-CSIC.
- VICIANO NAVARRO, Pau, 2018: «Deute públic i renda censalista al País Valencià en el segle XV. Una proposta d'interpretació» *Anuario de Estudios Medievales*, 48.2, 925–953.